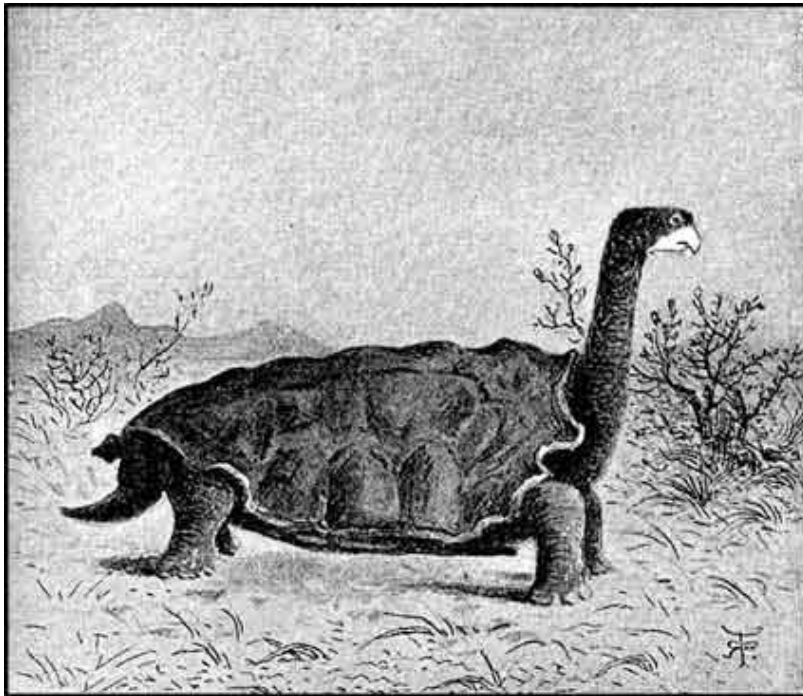

Хуан Майорга

Костенурката на Дарвин

Превод от испански: Нева Мичева

Галапагоска костенурка, рисунка на Чарлз Дарвин¹

¹ По време на експедицията си с „Бигъл“ (1831–1836) Дарвин и членовете на екипажа качват на кораба няколко десетки костенурки от островите Галапагос: едните са за храна, другите – за спомен. Сред оцелелите се оказва Хариет, слонска костенурка, която изкарва около пет години в Англия, преди да се озове в Австралия, където – в една зоологическа градина в Куинсленд – умира чак през 2006 година. Пиесата на Майорга е вдъхновена от вестта за смъртта ѝ в пресата. Премиерата е на 6 февруари 2008 г. в мадридския театър „Ла Абадия“. В едно интервю от 2014 г. за *La Vanguardia* драматургът обяснява защо нерядко избира основният му персонаж да е животно: „Малко като в *Метаморфозата* на Кафка... Наречеш ли човека „насекомо“, го превръщаш в такова. В Испания това е добре познато: да наречеш евреина „псе“, да наречеш мюсюлманина „псе“... Очовчаването на животно е точно обратното и в това се състои политическата му стойност. А поетичната му стойност е в разчупването на схемата, което предоставя огромна свобода както на актьора, така и на режисьора и на зрителя.“ – Б. пр.

На дъщеря ми Раquel

Действащи лица:

ХАРИЕТ
ПРОФЕСОРЪТ
БЕТИ
ДОКТОРЪТ

Късна вечер в кабинета на Професора – навсякъде са накамарени книги и документи. Професорът работи в усамотение, компания му прави само един хамстер в клетка. Влиза Бети и се приближава до него.

ПРОФЕСОРЪТ. Какво има, Бети? Вечеря ли ми носиш? Не помня да съм ти поръчвал...

БЕТИ. Търси те някаква жена.

ПРОФЕСОРЪТ. Студентка на лов за препоръка? Аспирантка на лов за научен ръководител? Журналистка на лов за интервю покрай последната ми книга?

БЕТИ. Не прилича на студентка. Възрастна е.

ПРОФЕСОРЪТ. Дано си ѝ казала, че не мога да я приема.

БЕТИ. Дожаля ми за нея.

ПРОФЕСОРЪТ. А за мен? За мен не ти ли е жал понякога? Чакат ме три статии, два увода и онзи доклад за конгреса в Токио плюс коректурите на третия том от „История на модерна Европа“!

БЕТИ. Какво ти коства да ѝ отделиш пет минути? Три? Едвам крета жената...

ПРОФЕСОРЪТ. Прекалено си мекушава, Бети. Една, за да не опяваш.

Бети излиза. Професорът подава семка на хамстера. Влиза Хариет, възрастна жена.

ХАРИЕТ. Добър вечер.

ПРОФЕСОРЪТ. Добър.

ХАРИЕТ. Знам, че сте много зает човек...

ПРОФЕСОРЪТ. Точно така, имам много работа, госпожо...

ХАРИЕТ. Робинсън, Хариет Робинсън.

ПРОФЕСОРЪТ. Е, мисис Робинсън...

ХАРИЕТ. Наричайте ме Хариет.

ПРОФЕСОРЪТ. Добре, Хариет, искали сте да ме видите и ето, видяхте ме. Нещо друго?

ХАРИЕТ. Прочетох двата тома на вашата „История на модерна Европа“.

ПРОФЕСОРЪТ. И двата значи.

ХАРИЕТ. В Общинската библиотека.

ПРОФЕСОРЪТ. Няма значение къде, Хариет, важното е, че сте ги прочели, нищо че не сте ги купили. Заповядайте, седнете. „История на модерна Европа“ е моята Сикстинска капела, моята Девета симфония, моят Еверест. Трийсет години каторжна работа. Това тук са коректурите на третия том. Излиза през май.

ХАРИЕТ. Огромен труд.

ПРОФЕСОРЪТ. Абсолютно, изследване без прецедент.

ХАРИЕТ. Внушително е, дума да не става. Макар че...

ПРОФЕСОРЪТ. „Макар че“? Макар че какво?

ХАРИЕТ. Глава 27, „Случаят Драйфус“.

ПРОФЕСОРЪТ. Знам коя е двайсет и седма глава. Какво ѝ има?

ХАРИЕТ. Моите извинения, но не е както го описвате.

ПРОФЕСОРЪТ. Тази глава, госпожо, е подплатена с тонове документи и факти – как да не е както го описвам?

ХАРИЕТ. С цялото ми уважение, но не стана както е дадено при вас.

ПРОФЕСОРЪТ. „Не стана“?

ХАРИЕТ. Бях там, в Париж, когато всички се нахвърлиха на оня клетник, капитан Драйфус.

ПРОФЕСОРЪТ. Били сте там? (*Избухва в смях.*) Извинете, госпожо, знам, че вината не е ваша: вината е на последните двайсетина министри на образованието, заради които народът стана толкова бос по история... Хората бъркат Карл Велики с Александър Велики! Мислят Гарибалди за велосипедист! Една дата не им се закача в главите. Мисис Робинсън, случаят „Драйфус“ е от 1894 година.

ХАРИЕТ. Точно така. Арестуваха капитана на 10 октомври, не на 13-и, на 13-и просто разгласиха задържането му. Трите дни разлика са защото не искаха да си докарат неприятности с...

ПРОФЕСОРЪТ. Ще ме прощавате, Хариет, но съм претрупан със задачи. Оставете телефонния си номер на жена ми и тя ще ви определи час, за да продължим този съдържателен разговор в по-подходящ момент.

ХАРИЕТ. Според вашата книга последните думи на Драйфус пред съда са: „Обичам...

ПРОФЕСОРЪТ. „Обичам Франция. Аз съм невинен.“

ХАРИЕТ. Не е вярно. Драйфус не каза това, той въобще нищо не каза. Не можа дума да обели – ридаеше. (*Пауза.*) Открих неточности и в глава 74.

ПРОФЕСОРЪТ. „Битката при Вердюн“?

ХАРИЕТ. Окопите не бяха каквито ги описвате.

ПРОФЕСОРЪТ. Това вече е прекалено. С какво право идвате да ми се месите?

ХАРИЕТ. С правото на очевидеца, професоре.

ПРОФЕСОРЪТ. Видели сте, така ли? Сега остава да ми кажете, че сте присъствали и на бомбардировката на Герника.

ХАРИЕТ. Разбира се. Има ме на снимката, нали се сещате, под зейналия кон².

ПРОФЕСОРЪТ. Ама откъде се взехте бе, госпожо? Откъде избягахте? Коя, по дяволите, сте вие?

ХАРИЕТ. Аз съм костенурката на Дарвин.

ПРОФЕСОРЪТ. Моля?

ХАРИЕТ. Чарли ме нарисува, можете да видите портрета ми в седма глава на неговата книга. Имам предвид „Произход на видовете“. Разбира се, оттогава доста съм се променила... Когато се качих на кораба, помнех двацет и осем лета, значи вероятно съм се появила на бял свят около 1808-а. Деня не мога да уточня, но съм си харесала 28 март – звучи ми добре, празнувам рождения си ден на 28 март. Аз първите си години изкарах в ядене и чифтосване – през ум не ми беше минавало друго, преди англичаните да стъпят на острова. Тогава всичко се промени. Никога не бях виждала човек по-рано, камо ли англичанин... какви любопитни създания ми се сториха... Точно любопитството ме погуби. Качих се да хвърля един поглед и докато се освестя – вече бяхме в открито море. Като ме видя, капитан Фицрой ахна: „От това животно ще стане чудесна питателна супа!“, но Чарли не даде и дума да се издума – занесе ме в каютата си, сложи ме в един леген и каза: „*Don't worry, Harry!*“. Хари, да, добре чухте: великият естествоизпитател не можа да различи женска от мъжка костенурка. Е, то не е и просто, разликата при нас не е толкова видима, колкото при вас. Както и да е, Чарли ме нарече Хари, а аз не събрах кураж да се прекръстя на Хариет чак до Втората световна война, когато един шотландски парашутист...

ПРОФЕСОРЪТ. Стига! (*Пауза.*) Мисис Робинсън, от уважение към напредналата ви възраст се опитвам да проявя търпение. Знам, че рано или късно всички ни чака я старческа деменция, я Алцхаймер... Печално е, но не мога да ви помогна. Имам братовчед психиатър, жена ми ще ви даде номера му. А сега, ако не възразявате...

² Такава снимка няма, авторът описва платното „Герника“ на Пикасо. – Б. пр.

ХАРИЕТ. Взехте ме за луда старица. Не вярвате, че съм костенурката на Дарвин.

ПРОФЕСОРЪТ. Не сте костенурка, госпожо, нито на Дарвин, нито друга. Вярно, лицето ви далечно напомня на костенурка, както някои лица напомнят на кучешки или маймунски муцуни. Вратът ви е къс, а и тази гърбица навежда на мисълта за черупка, та няма да се изненадам, ако в квартала ви наричат Костенурката.

ХАРИЕТ. Не ми вярвате значи. Как тогава ще обясните това? (*Оголва рамото си. Вместо кожа – рогова броня.*) Пипнете.

ПРОФЕСОРЪТ (*посяга да докосне черупката, но не се осмелява*). Да, странна работа. Рядко кожно заболяване, предполагам. Но това не ви прави костенурка. Хариет, вие ходите на два крака. Говорите. Четете!

ХАРИЕТ. Еволюирах.

ПРОФЕСОРЪТ. ...?

ХАРИЕТ. Чарли предвиждаше тази възможност. Говори за нея в тринайсега глава: „При екстремни обстоятелства живата материя може да еволюира ускорено.“ Чарли наричаше това „експоненциална еволюция под въздействието на извънредна стимулация“. А „извънредна стимулация“ – колкото щете в моя живот. В мига, в който се качих на „Бигъл“, започнаха да ми се случват интересни неща. Къде ли не се озовах: където историята пожела да ме запрати – там. Видях откриването на Айфеловата кула и опожаряването на Райхстага; гледах как германците нахлуват в Париж и как американците дебаркират в Нормандия; Октомврийската революция и перестройката се случиха пред очите ми! Никога не ми е хрумвало да потърся облага от всичко това – чак напоследък осъзнах, че паметта ми е капитал. Хората се избиват заради миналото, а аз имам минало в излишък. Защо да не го предложи на някой професионалист срещу скромна отплата? Отидох в библиотеката, потърсих историческия раздел и открих вашите два тома... такива дебели и пълни с грешки. Помислих си: „Мога да помогна на този човек. Ще му предложи да стане мой летописец и ще му предам всичките си спомени. Ще споделя с него сведения, които никъде не са записани, ще му разкрия нечувани досега детайли...“ Какво е казал Ленин на смъртното си ложе? От какво е починал Йоан Павел I? Аз знам и съм готова да разкажа. В замяна на символично възнаграждение. Но ако вие ме смятате за изкуфяла бабичка, ще потърся друг историк. Направила съм си списък. (*Показва списъка.*)

ПРОФЕСОРЪТ. „Символично възнаграждение.“ Какво по-точно?

ХАРИЕТ. Искам да се върна у дома.

ПРОФЕСОРЪТ. Моля?

ХАРИЕТ. Искам да се върна на Галáпагос³ и да умра в родината си. На 28 март навършвам двеста години. Няма да издържа дотам с плуване. Трябва ми помощ, за да се придвижа: нямам документи, а без документи не пускат през границите. (*Мълчание. Професорът докосва черупката на Хариет, за да се увери, че е реална.*) Само да предупредя, професоре: истинската ми самоличност трябва да остане в тайна. Ако я разкриете, ще ме изложите на опасност. Има хора, които биха предпочели да ме видят мъртва.

ПРОФЕСОРЪТ. Кой? Защо?

ХАРИЕТ. Мнозина имат интерес миналото да тъне в забрава. Те ще искат да ми запушат устата, за да не научи никой онова, което само аз помня. Страхувам се за живота си. Никой освен вас не бива да знае коя съм. Абсолютно никой. Дори вашата мила съпруга, професоре.

Затъмнение. Светлина. Същата нощ. Хариет говори, Професорът си води записки. Периодично разтваря, задрасква или даже къса страници от своята „История на модерна Европа“.

ХАРИЕТ. ...Затова ли напуснах острова – за да изкарам остатък от живота си в нечия градинка? Не си тръгнах по-рано, защото ми беше жал за него – виждах го, че се лута горкият. Но един ден си казах: „Стига, Хари, не го мисли, имаш право сам да си избираш живота. Напред и не се обръщай!“ Излязох и се почудих: наляво или надясно? Я, табела. Пише: „Лондон – 21 мили“. Бях чувала да се говори за това място, звучеше интересно: „Лондонските театри нямат равни“, „Нова жертва на Джек Изкормвача в Лондон“...

ПРОФЕСОРЪТ. „Лондон – 21 мили“. Кой ви научи да четете?

ХАРИЕТ. Вестник „Таймс“. Чарли го изнасяше в градината, за да решава кръстословицата на свеж въздух. Не беше лесно, отне ми известно време, но аз точно време имах колкото си ща. Та потеглих към Лондон и след има-няма два ярда – чъджъх-чъджъх, чъджъх-чъджъх – над мен прелетя нещо невиджано. Експресът от Манчестър. И като ме обзе една ми ти възхита към човечеството! Моите островни роднини нямаха понятие какво е способно да постигне то, а аз, така да се каже, гледах от първия ред зрелището на световния прогрес! Гледката на тракторите и телеграфните стълбове край пътя направо ме зашемети. Хората скоро щяха да осигурят прехрана и подслон на всички свои себеподобни. Хората наистина бяха на най-високото стъпало в еволюцията! Чувствах се неудържимо напредничава, толкова, че се устремих напред и едва трийсетина месеца след като напуснах градината на Дарвин, съзрях покрайнините на Лондон. Какво разочарование! Как само ме изплаши пролетариатът, оскотял от непосилен труд и оскъдна храна! Да, Лондон беше електрическа светлина и четиритактови мотори, но и превити гърбини, гневни лица, поробени деца. Потресена

³ Галáпагос, или архипелагът Галáпагос се състои от 13 големи острова плюс множество малки, разположени в Тихия океан. Понстоящем принадлежат на Еквадор. Името им идва от *galápagos*, една от испанските думи за „костенурка“. – Б. пр.

от този ужасен парадокс, започнах да обикалям от кръчма в кръчма и да ближа разлетия по пода алкохол, за да забравя, докато една нощ в някаква пивница в Сохо не видях един весел брадатко да размахва пред съдържателя куп изписани на ръка листа. „Хайде, немчур – му викнаха, – бягай вкъщи да изтрезнееш!“ И братият си тръгна на зигзаг, а ръкописа забрави. Зачетох се: „Един призрак броди из Европа – призракът на комунизма...“ Изгълтах го на един дъх. Изведнъж ми просветна. Борбата на класите е двигателят на историята, буржоазията си присвоява принадлежната стойност и капиталът се съсредоточава в ръцете на броени личности – те ще бъдат ликвидирани от пълчищата хора, които нямат друго за губене, освен собствените си окови! Унижените ще завземат фабриките и от места на експлоатация ще ги превърнат в инкубатори на еманципираното общество! (*Запява приповдигнато, с вдигнат юмрук.*) „На крак, о, парии презрени, на крак, о, роби на труда...“

ПРОФЕСОРЪТ. Момент, госпожо, не знам правилно ли ви разбрах. Братият пияница... Карл Маркс действително се е намирал в Лондон тогава, бил е в изгнание от 1849 година. Но „Манифеста“ е публикувал година по-рано в Брюксел. Ако това е бил той, значи вие сте чели... някаква следваща версия на „Комунистическия манифест“!

ХАРИЕТ. Последното изречение беше: „На Изток дихотомията капитализъм-социализъм ще бъде преодоляна.“

ПРОФЕСОРЪТ. Втора версия, в която се предрича възходът на Китай? (*Трескаво записва.*)

ХАРИЕТ. Отвори ми очите. Пламнах от омраза към буржасията и от желание да се влея в армията на експлоатираните. „Един призрак броди из Европа...“ Значи трябваше да отида в Европа. И отидох. Пресякох Канала и първото, което направих на френска земя...

ПРОФЕСОРЪТ. Пресекли сте Ламанша? Как?

ХАРИЕТ. Как иначе, освен с плуване? Може да съм бавна, но време не ми липсва. Най-трудно беше с храната... мразя риба. (*Поглежда гладно хамстера.*) В колко часа вечеряте тук?

ПРОФЕСОРЪТ. Да не е риба, така ли? Салата? Тревица? Корени?

ХАРИЕТ. Да ви се намират кренвирши?

Преди да повика Бети, Професорът прави знак на Хариет да покрие черупката си.

ПРОФЕСОРЪТ. Бети! Храна!

БЕТИ (*извън сцената*). Вчерашната вечеря или утрешната закуска?

ПРОФЕСОРЪТ. Все едно, Бети. Само да има кренвирши!

Бети нахлува на сцената с кренвирши, вчерашната вечеря и утрешната закуска.

ПРОФЕСОРЪТ. Обикновено се храня в кабинета. Не спя тук само защото леглото не се побира. Ако от мен зависеше, носа си нямаше да подам навън.

БЕТИ (*докато сервира*). Да ви е вкусно, Хариет.

ХАРИЕТ. Всичко изглежда великолепно, Бети. (*Изгълтва своите кренвирши. Улавя една прелитаща муха и я гълтва пред отвратения поглед на Бети. Заспива внезапно. Мълчание.*)

БЕТИ. В кой университет преподава госпожа Хариет?

ПРОФЕСОРЪТ. Госпожата не е преподавателка. Тя е очевидец.

БЕТИ. Какъв очевидец?...

ПРОФЕСОРЪТ. Изключителен.

БЕТИ. Да де, но на какво?

ПРОФЕСОРЪТ. На какво ли не. Най-важното обаче е гледната ѝ точка. Тя е наблюдавала историята изотдолу, откъм низините. Приземи, така да се каже.

БЕТИ. Тоест разправя ти неща, които е видяла. Изотдолу.

ПРОФЕСОРЪТ. Тя е извънреден свидетел и за да разкаже спомените си, с право потърси извънреден историк. Поверява на моите грижи своето несметно богатство.

БЕТИ. Много ли ви остава?

ПРОФЕСОРЪТ. Дано, Бети.

БЕТИ. Каква странна гладка кожа. Без нито едно косъмче.

ПРОФЕСОРЪТ (*разтърсва Хариет*). Ще продължаваме ли, Хариет?

БЕТИ. Колко дълбоко е заспала.

ПРОФЕСОРЪТ (*разтърсва Хариет още по-силно*). Хариет?

ХАРИЕТ (*събужда се*). Когато кажете, професоре.

ПРОФЕСОРЪТ. Бети, ако обичаш.

Бети разтребва масата, като нарочно се мотае, наострила слух, докато накрая Професорът не ѝ посочва вратата.

ПРОФЕСОРЪТ. Бяхме стигнали до Франция през... Коя година беше това?

ХАРИЕТ. 1882-ра. Спомням си отлично, защото... От „Льо Фигаро“, захвърлен на паважа, научих че... *(С дълбоко вълнение.)* Видях снимката му в раздела с некролозите: Чарли! Много народ съм изпратила, но за Чарли ме заболя, все едно родният ми татко си е отишъл... *(Разплаква се.)*

ПРОФЕСОРЪТ. Моите съболезнования, Хариет. Но животът продължава! Току-що пресякохме Канала, по следите на призрака на комунизма. Намерихме ли го?

ХАРИЕТ. Това, което намерих, беше злочестият капитан Драйфус, на когото половин Франция точеше зъби, защото е евреин и...

ПРОФЕСОРЪТ. Какво има, Бети?

БЕТИ. Забравих да дам на Херодот скакалеца.

ПРОФЕСОРЪТ. Аз ще му го дам.

Взема скакалеца, изтиква Бети навън и подканва с жест Хариет да не спира да говори, докато той храни хамстера.

ХАРИЕТ. „Чифутско псе“. Не разбрах, огледах се, кучета нямаше. Думи! Започват да те наричат „куче“ и докато се огледаш, вече се отнасят с теб като с куче...

Затъмнение. Светлина. Същата нощ. Професорът е започнал да отбелязва по картата на света етапите от пътешествието на Хариет.

ХАРИЕТ. ...и ги видях да се отдалечават засмени, в неведение за своята трагична участ...

ПРОФЕСОРЪТ. Момент, Хариет, чакайте. *(Вади от лавиците книга, разгръща я, проверява.)* След като вдига котва в Саутхемптън, „Титаник“ спира за малко в Шербур, дотук добре. И все пак... Нещо не ми се връзва. *(Разлиства друга книга.)* ...Бети, какво правиш там?

БЕТИ. Имаш ли нещо против да чистя тук зеления фасул? За компания. Радиото в малките часове е толкова скучно.

Професорът хваща Бети за лакътя и я изтиква навън.

ПРОФЕСОРЪТ. „Титаник“ пристига в Шербур на 10 април 1912 година.

ХАРИЕТ. Е, и?

ПРОФЕСОРЪТ. Преди малко казахте, че сте присъствали на излитането на първия директен полет Париж–Лондон. Това е на 7 март същата година. На 7 март в Париж, на 10 април – в Шербур... Това са над триста километра. Безумно е далеч за костенурка.

ХАРИЕТ. Не и с влака... Ами да, хванах влака, щом чух, че „Титаник“ ще спре в Нормандия.

ПРОФЕСОРЪТ. Странно, че не го споменахте, преди да попитам. Хариет, я ме погледнете. В очите, Хариет.

ХАРИЕТ. Добре, не бях на отпътуването на „Титаник“, но ви преразказах онова, което чух от един истински свидетел.

ПРОФЕСОРЪТ. Излъгахте ме.

ХАРИЕТ. Ей тонинко.

ПРОФЕСОРЪТ. Колко пъти?

ХАРИЕТ. За Айфеловата кула също не бях съвсем точна – не съм се качвала, откриването гледах от основата. Но вие така се ентузиазирахте, че аз се увлякох...

ПРОФЕСОРЪТ. От всичко досега кое е истина и кое – лъжа? Втората редакция на „Комунистическия манифест“...

ХАРИЕТ. За Манифеста казах както си беше. Излъгах само за „Титаник“. На стари години фантазията понякога измества паметта... което не значи, че ви лъжа.

ПРОФЕСОРЪТ. Историята е наука, Хариет. Обективност! Огорчен съм. Ако не мога да вярвам на думите ви, няма значение какви преживелици сте натрупали. Моля ви, съберете си нещата и се обърнете към друг историк. Няма да ви е трудно да намерите, повечето не правят разлика между хроника и литература!

ХАРИЕТ. Професоре...

ПРОФЕСОРЪТ. Без сцени, Хариет.

ХАРИЕТ. Обещавам, че повече нито ще лъжа, нито ще преувеличавам. Обективност! Ще разказвам единствено това, което съм видяла лично, заклевам се. Истината и само истината. *(Професорът не отстъпва. Хариет понечва да се насочи към вратата.)* Това за „Титаник“ си го измислих, защото ме досрамя да ви разкажа за моя порок. Имах порок. На Левия бряг на Сена, *Rive Gauche*, открих една пушилня за опиум и там си пропилях цялата 1912-а в димен облак. Макар че думата „пропилях“ не е съвсем точна – през пушилнята се извървя цял Париж: артисти, бандити, политици... Събитията ми идваха на крака. Там за първи път чух думата „болшевик“. „В Русия болшевиките са се зарекли да национализират земята.“ Звукът на „бол-ше-вик“ ме разтърси като токов удар. Какво правиш тук, Хари? Забрави ли какво те доведе в Европа? Призракът е на изток! И натам насочих крачките си.

Тръгва да излиза. Гласът на Професора я спира.

ПРОФЕСОРЪТ. Спрете, Хариет. Ще ви дам последна възможност. Още съм готов да ви върна на Галапагос. Но ако пак ви хвана в лъжа, край. (*Откъсва с нетърпелив жест два листа от тефтера, в който записва, смачква ги и ги хвърля в кошчето. Заличава от картата отсечката Париж–Шербур.*) Значи никакъв Шербур, още сме в Париж, където се излежаваме, ослушваме се за нещо интересно, докато думата „бол-ше-вик“ не ни изважда от вцепенението и не се отправяме към Германия.

ХАРИЕТ. Естествено, с моето си темпо, лека-полека... Тъкмо пресичах сянката на катедралата в Кьолн, когато изведнъж всички камбани забиха и народът се изсипа по улиците, весел като на празник. Само дето не беше празник, а война. Не си и представях, че нещо подобно може да съществува. Как да допусна, че ще използвате възхитителните си машини по този начин? Прогрес! Хората нахлузиха противогази, повлякоха се по корем под облаци от инсектицид и взеха да измират на пълчища. Европейците еволюираха до насекоми. Прогрес! Аз войната я изкарах в един окоп, откъдето броях трупове: два, седем, триста, четиресет и пет хиляди двеста двама и пет... Помня всекиго поотделно. Никога няма да забравя лицето на редник Жак Дидие когато прочете писмото от годеницата си...

ПРОФЕСОРЪТ. По същество, Хариет, не влизайте в незначителни подробности.

ХАРИЕТ. Незначителни?

ПРОФЕСОРЪТ. Какво значение има лицето на редника за историята?

ХАРИЕТ. Историята е и това. Историята е преди всичко това. Треперещите ръце на капитан Мюлер, когато пощади живота на един дезертър; блесналите очи на партизанина, който увеси Мусолини с главата надолу от една месарска кука на площад „Лорето“...

ПРОФЕСОРЪТ. Трепети, блясъци... Това е художествена литература, мила ми Хариет, белетристика. На нас ни трябва обективност!

Мълчание.

ХАРИЕТ. Обективност. Моят окоп мина от германско във френско владение, после отново германско, френско, германско и тъкмо да стане за пореден път френски, неочаквано ме изпратиха на Източния фронт. Тоест изпратиха Ото, войничето, в чиято раница се мушнах, за да потърся някоя троха, понеже умирах от глад.

ПРОФЕСОРЪТ. Вие – в раница? Трябва да е била огромна.

ХАРИЕТ. През 1917-а тежах не повече от половин кило.

ПРОФЕСОРЪТ. Но на рисунката на мистър Дарвин... (*Вади „Произход на видовете“.*) Тук пише 85 фунта, 3,72 фута.

ХАРИЕТ. Това се отнася до игуаната по-долу. Аз почнах да се наливам чак към сто и двамайсетата си година. Макар че сигурно газовете, с които се надихах през Първата

световна – пушилки в разни цветове, – имаха пръст в така особената ми еволюция през 30-те: тези ръце, този глас...

ПРОФЕСОРЪТ. Не бързайте, Хариет. Още е 1917-а, а ние пътуваме в раницата към Източния фронт...

ХАРИЕТ. ...и аз броя убитите по пътя: сто, триста, хиляда петстотин и дванайсет, три милиона шестотин двайсет и пет...

ПРОФЕСОРЪТ. Стига, Хариет! Прилошава ми от толкова смърт.

ХАРИЕТ. Ами какво да правя, като историята ви е едно непрестанно клане?

ПРОФЕСОРЪТ. Недейте с лошо. Въпреки всичко през вековете човечеството върви към по-добро. Напредва!

ХАРИЕТ. Нима?

ПРОФЕСОРЪТ. Историята е нашата учителка. Всички катастрофи, всички провали са уроци, които ни правят по-мъдри.

ХАРИЕТ. Щом казвате... Аз не съм забелязала човечеството да помъдрява.

ПРОФЕСОРЪТ. Стигнахме ли вече до Източния фронт?

ХАРИЕТ. Стигнахме, но твърде късно. Вече няма Източен фронт! Болшевиките са минали от еволюция в революция! Сега призрактъ броди из Москва!

ПРОФЕСОРЪТ. Най-сетне Москва!... Какво, по дяволите, търсиш, Бети?

БЕТИ (*по нощница*). Не ме хваща сън. Обзела ме е една четвъртъчна тревожност...

ПРОФЕСОРЪТ. Днес е вторник!

БЕТИ. Затова ми е още по-тревожно.

ПРОФЕСОРЪТ. Хайде, моля те, върви си в стаята и вземи приспивателно. (*Изтиква я.*) Москва, октомври 1917-а!

ХАРИЕТ. Е, аз всъщност пристигнах през декември 1922-ра. Това е най-големият ми кусур: вечно закъснявам. Но не губих време, отидох право на Червения площад и се промъкнах между ботушите на охраната. За малко да припадна от вълнение! Там, пред картата на света, стоеше самият призрак на комунизма: другарят Владимир Илич Ленин, а редом с него – Сталин, Троцки и близнаците Демидович.

ПРОФЕСОРЪТ. Видели сте водачите на Октомврийската революция!

ХАРИЕТ. По-скоро краката им. Аз по онова време дотам стигах с хората...

ПРОФЕСОРЪТ. Ленин, Сталин, Троцки, близнаците Демидòвич... *Близнаците Демидòвич?*

ХАРИЕТ. Дясната и лявата ръка на Ленин. Той не вземаше нито едно решение, без да се допита до тях.

ПРОФЕСОРЪТ. Пак ли си измисляте, Хариет? Братя с такова име не се споменават никъде...

ХАРИЕТ. Защото Сталин нареди да ги заличат от всички документи, включително от фотографиите.

ПРОФЕСОРЪТ. Близнаците Демидòвич! Какво откритие за конгреса в Токио! Кажете, Хариет, какви бяха отношенията между Сталин и Троцки по онова време?

ХАРИЕТ. Сталин се дразнеше от шегите на Троцки, от еврейския му хумор, който изобщо не разбираше. Отгоре на всичкото, понеже Сталин беше учил в семинарията, Троцки нарочно му разправяше вицове за свещеници. „Идва един при попа и вика: „Отче, съгреших, запалих плевнята на съседа. Аз съм пироман!“ . А отчето отвърща: „Не си пироман ти, чадо, а обикновено говно“. Сталин не схващаше смешката и това го вбесяваше. Ааа, сещам се и за оня, дето преподавателят в семинарията пита бъдещите свещеници: „Кой от вас ще ми каже какво е Божията сила?“, а те мълчат и се ослушват. Пита втори, трети път и избухва: „Божията сила, заплеси недни, е Божията маса, умножена по Божието ускорение!“.

ПРОФЕСОРЪТ. Вярно ли е, че Ленин, преди да умре, е предупредил партията да се пази от Сталин? По този въпрос мненията на специалистите се разминават.

ХАРИЕТ. Вярно е. „Умната със семинариста!“, така каза на близнаците Демидòвич.

ПРОФЕСОРЪТ. „Умната със семинариста“ – това са думи на Ленин, така ли? Сигурна сте?

ХАРИЕТ. Да. И то последните. Изрече ги и издъхна. Но близнаците така и не успяха да ги предадат нататък, защото на излизане от стаята му ги чакаше семинаристът. Покани ги на разходка с лодка по Волга и дотам беше, за тях не се чу нищо повече. Следващият път, когато видях Сталин, той държеше реч във Върховния съвет: „Човечеството има врагове. Да сме добри с тях, означава да сме лоши с човечеството!“. Така хубаво го каза, че бях готова първа да се хвърля да ловя врагове на човечеството. Само дето започнаха да стават объркващи неща. В защита на човечеството хвърлиха в затвора градинаря Равченко, който редовно намираще за мен по някоя мила дума и стиска трева. А когато през лятото на 1930 година разстреляха зарзаватчийката Меншова, която всяка сутрин ми заделяше пресни листа от маруля, осъзнах, че всеки може да бъде обявен за враг на човечеството и е въпрос на време да нарочат и костенурките. Затова си казах: „Хари – аз тогава още се наричах така, – Хари, крайно време е да смениш обстановката“. И се качих на първия влак...

Прозява се и за разочарование на Професора внезапно клюмва.

ПРОФЕСОРЪТ. За къде беше влакът? За къде, Хариет?

Хариет спи непробудно. Професорът я завива, като се грижи добре да скрие черупката ѝ. Затъмнение. Пауза. Осветление. Ден е. Професора го няма. Хариет още спи. Бети бърше прах от книгите и вдига шум, за да събуди Хариет.

ХАРИЕТ. Добро утро.

БЕТИ. Добро да е. Как спяхте?

ХАРИЕТ. Чудесно, благодаря. Професорът...?

БЕТИ. В университета е, при докторантите си, изнася лекция за своя любим Робеспьер. А вие добре си поспяхте, Хариет, радвам се за вас. Шестнайсет часа!... Знаете ли, ще ми е мъчно, ако не ви е комфортно у нас. Чудя се какво ли липсва, да се почувствате като у дома си...

ХАРИЕТ. Ами въздухът е доста сух. Дали да не сложите овлажнител?

БЕТИ. Друго имах предвид. Не знам колко дълго смятате да ни гостувате, Хариет. За мен лично нещата стоят така: откакто сте дошли, само ядете, спите и цапате. Допуснах, че не е изключено да ви стане неудобно. От друга страна обаче, ако по някакъв начин допринасяте за домашния порядък, повод за неудобство няма да има...

ХАРИЕТ. Права сте, неудобно ми е: ям, спя, цапам. Много ще се радвам, ако ме ориентирате как да допринеса за домашния порядък.

БЕТИ. Защо не опитате да изчегъртате тези петна от пода? Не щат да се махнат с парцала. *(Подава ѝ нещо, с което да стърже.)* После може да ми помогнете с миенето на банята или да ме отмените в гладенето, както предпочитате.

Хариет започва да чегърта пода с нокти. Докато уж почиства тefтера на Професора, Бети се опитва да разчете написаното.

БЕТИ.„Близнаците Бемибович“... „Аз съм пироман“...

ХАРИЕТ.„Не си пироман ти, чадо, а обикновено говно“... *(Прихва.)*

БЕТИ. Почти нищо не му разбирам вече. А какъв красив почерк имаше, когато се запознахме. Умирах си да му преписвам ръкописите на машина. Аз му бях стажантка, знаете ли?... Цяла нощ мислих за вашия акцент, Хариет. Не сте тукашна, нали?

ХАРИЕТ. От толкова отдавна съм на път, че и аз не знам откъде съм.

БЕТИ. И цветът на кожата ви е странен. От тук са минавали стажантки от всякакви бои, но не е имало нито една с вашия тен... Значи много сте пътешествали, така ли?

ХАРИЕТ. Къде ли не.

БЕТИ. Аз пък въобще не съм била в чужбина. На почивки не ходим. Професорът е безкрайно зает... Той лично доста пътува – конгреси, конференции, сещате се, – но предпочита да не ходя с него. Не за друго, а от грижа за мен: командировките са скучно занимание... Той не умее да казва „не“ и си пати от това, защото го канят отвсякъде – я на симпозиум в Париж, я на семинар в Рио де Жанейро... Лашка се от една часова зона в друга, от една непривична храна на друга. А той обича да знае точно какво ще му се сервира. В деня, в който ми се обясни, той си го каза, човекът: „Аз, Бети, в делника си не съм модерен. Държа на риба в понеделник, сряда и петък и на месо във вторник, четвъртък и събота. А в неделя – ориз с охлюви.“ И за трийсет години брачен живот нито веднъж не го подведох... Чудесно се справяте, Хариет, виждате ли колко много можете да допринесете за домашния порядък? В днешно време старите хора ги нямат за нищо. Никой вече не цени опита на бабите и на дядовците. Имате ли семейство, Хариет? Деца?

ХАРИЕТ. Имах едно. Умря.

Мълчание.

БЕТИ. Я оставете това, аз ще го довърша.

ХАРИЕТ. Не ме затруднява.

БЕТИ. Жал ми е да ви гледам на пода...

ХАРИЕТ. Мен точно подът никак не ме притеснява.

Мълчание.

БЕТИ. Добре че има Бог и рай, където да се срещнете отново с вашето дете.

ХАРИЕТ. Мислите ли?

БЕТИ. Нима вие – не? Оглеждам се и виждам наоколо толкова много и толкова странни неща, че си казвам: „Бети, Бог съществува“. Гледам например професора – едно тъй сложно създание като професора! – и си мисля: „Не може да няма Бог, Бети“.

ХАРИЕТ. Всичко на този свят е стечение на обстоятелствата. Случайност и надпревара – благодарение на тях постепенно се появяват формите на живот. Където професорът, там и хамстерът. Чарли беше убеден в това... Чарлз Дарвин. Явно не е вярвал в Бог.

БЕТИ. Жалко за него. Животът му навярно е бил тъжен. Как се живее без Висша сила? Без Върховен ум? Без стопанин на целия свят – и този, и онзи? Ужас. Да спреш да дишаш и край. Или да продължиш да дишаш и да няма правда, всичко да е позволено. Ако не вярваш в Бог, не вярваш в нищо.

ХАРИЕТ. В почти нищо, Бети, в почти нищо. Рано или късно всички откриваме, че дори истината, в която сме били най-твърдо убедени, може да се олюлее. Въпрос на време. Трябва да се приспособяваме и това важи и за нашите убеждения. Моето мото е: „Животът е нагаждане“. Та кажат ли ми „Чегъртай!“ – чегъртам. Понякога се питам дали не се примирявам прекалено лесно, но фактът е, че точно така успях да стигна дотук. Както аз си знам и без припиране. Стара съм и бавна, което в днешни дни звучи като смъртна присъда, но ей ме нà, оцелях, защото се приспособявах. Който държи да стигне пръв, си разбива главата. Като оня наперен младеж, Ахил „с нозе чевръсти и колèне“. Така поне разправя Зенон Елейски... *(Застива ненадейно, без Бети, която още чисти, да забележи.)*

БЕТИ. Ние и меден месец не си направихме. Аз се надявах да идем на море и си купих бански. На точки, такава беше модата тогава. Той обаче каза: „Някога не са си играли на меден месец. Меденият месец е модерна измишльотина“. И сбогом, бански, сбогом точки – остана си в чекмеджето да събира прах. Модата му се върна поне пет пъти и пак отмина... Хариет, добре ли сте? Какво ви има? *(Търси пулса ѝ.)* Хариет!

Затъмнение. Осветление. Бети сипва водичка на хамстера Херодот. Хариет я няма.

БЕТИ. Полека, Херодоте, ще се задавиш.

Професорът се връща от университета. Оглежда се за Хариет.

БЕТИ. Настоя да ми помогне в чистенето и ѝ призля. Не можах сама да я вдигна. Повиках линейка.

ПРОФЕСОРЪТ. Повикала си линейка? Как въобще ти хрумна?...

БЕТИ. Ами тя загуби съзнание и помислих, че умира.

ПРОФЕСОРЪТ. В коя болница я откараха?

БЕТИ. Те казаха, обаче... Как беше... Не, не мога да се сетя.

ПРОФЕСОРЪТ. Помъчи се, Бети.

БЕТИ. Изпари ми се от главата.

ПРОФЕСОРЪТ. Опитай да си спомниш, иначе няма да я видим повече.

БЕТИ. Е, като не я видим, какво? Да не е кокошката със златните яйца... На мен само проблеми ми създава.

ПРОФЕСОРЪТ. Ако обичаш, Бети, спомни си къде я откараха. Много е важно.

БЕТИ. И за кого по-точно е важно?

ПРОФЕСОРЪТ. За науката.

БЕТИ. Тази дама прекара цялата нощ в кабинета ти! А аз не биваше и носа си да показвам вътре чак до седмата година от брака ни. Ти знаеш ли какво ми е да гледам как съпругът ми се уединява с непознатата?

ПРОФЕСОРЪТ. „Тази дама“ не е дама и е на почти двеста години.

БЕТИ. ...?

ПРОФЕСОРЪТ. Отначало ми се стори, че не е с ума си, но реших да я изслушам, ей тъй, за всеки случай. Все още не съм съвсем сигурен какво да си мисля, защото някои от нещата, които казва, звучат леко съмнително. Но като цяло смятам, че тя действително може да е тази, за която се представя. Според мен е съвсем вероятно Хариет Робинсън да е костенурката на Дарвин!

БЕТИ. Моля?

ПРОФЕСОРЪТ. Дарвин е предвиждал нещо подобно. „Експоненциална еволюция под въздействието на извънредна стимулация“. Спомни си сега: в коя болница я откараха?

БЕТИ. Какво излиза... Че сме приютили чудовище в дома си! Цяла нощ – под един покрив с урод! Говорещи животни! Това е краят на света! А ти си тръгнал да я издирваш? Защо? За да ми я доведеш отново тук? Ако върнеш тази грешка на природата у нас, ще я застрелям, да знаеш.

ПРОФЕСОРЪТ. Хариет е ходещ архив. Главницата ѝ побира двеста години европейска история. Всички историци на този свят ще се преклонят пред мен! Дори да се наложи да обиколя града болница по болница, ще те намеря, Хариет Робинсън!

Затъмнение. Осветление. В кабинета на Доктора в болницата.

ПРОФЕСОРЪТ. Как е Хариет, докторе?

ДОКТОРЪТ. Извън опасност. Всъщност изследванията сочат, че опасност въобще не е имало. Тя просто се е „изключила“. Временно прекъсване на метаболизма.

ПРОФЕСОРЪТ. Един вид, може да се прибере у дома?

Мълчание.

ДОКТОРЪТ. Бихте ли ми казали каква е вашата връзка с пациентката?

ПРОФЕСОРЪТ. Приятели сме. Сътрудници и приятели. Тя ми помага в писането на една книга.

ДОКТОРЪТ. И откога я познавате?

ПРОФЕСОРЪТ. Представиха ми я преди петнайсет години, на Третия международен симпозиум за падането на Австро-унгарската империя.

ДОКТОРЪТ. Познавате ли родителите ѝ?

ПРОФЕСОРЪТ. Не съм имал удоволствието...

ДОКТОРЪТ. А някой неин пряк родственик?

ПРОФЕСОРЪТ. Не.

Мълчание.

ДОКТОРЪТ. Като видели рентгеновата снимка на мисис Робинсън, колегите от спешното отделение решили да я препратят към мен, убедени, че лично трябва да се занимая с нейния случай. Направих ѝ пълни изследвания. За трийсет години в професията не съм попадал на нищо подобно. Ще се наложи известно време вашата приятелка да остане под наблюдение при нас.

ПРОФЕСОРЪТ. Моля?

ДОКТОРЪТ. Погледнете. (*Подава му рентгенова снимка.*) Обърнете внимание на костното образуване на гърба ѝ.

ПРОФЕСОРЪТ. А, това ли било. Споменавала ми го е. Кожно заболяване. Вид алергия.

ДОКТОРЪТ. Не, вижте. Свързано е с гръбначния ѝ стълб. И всъщност е негово продължение. Като при костенурките, чиито гръбнаци са сраснати с черупките им. Това е най-видимото сходство, но има и други. Кръвоносната система, дихателната... Включително и нейното „изключване“ – това преустановяване на метаболизма, подобно на кома, е типично за костенурките. Правят го, за да пестят енергия, затова и живеят толкова дълго. А и температурата, кръвното ѝ налягане... Хариет притежава биологичните характеристики на слонска костенурка. Друг такъв случай не е документиран никъде на планетата. Намираме се пред фантастична загадка. Моята хипотеза е, че Хариет е плод на генетична малформация, чиято причина възнамерявам да разуча.

Мълчание.

ПРОФЕСОРЪТ. Докторе, трябва да ми я върнете.

ДОКТОРЪТ. Как така „да ви я върна“? Да не е ваша собственост?

ПРОФЕСОРЪТ. На кой етаж е?

ДОКТОРЪТ. Мисис Робинсън може да напусне болницата когато си пожелае, достатъчно е възрастна, за да прецени сама. Но не смятам, че ще си тръгне – изглежда много доволна от най-хубавата стая при нас, с кофа кренвирши пред себе си.

ПРОФЕСОРЪТ. Нямаме представа с кого разговаряте. Ръководител съм на катедрата по история в университета, член на Историческата академия и гостуващ преподавател в университета в Питсбърг. Хариет е моя сътрудничка в проект от огромна важност. Настоявам незабавно да я пуснете да се прибере у дома.

ДОКТОРЪТ. Не, *вие* нямате представа с кого разговаряте. Освен изпълнителен директор на тази болница, аз съм професор по вътрешна медицина, член на академията на науките и гостуващ преподавател в университета в Мичиган. Ще направя всичко, което ми е по силите, пациентката да остане тук толкова, колкото намеря за нужно.

ПРОФЕСОРЪТ. Не разбирате колко е ценна Хариет за историята! Паметта ѝ е истинска съкровищница. Хариет е... костенурката на Дарвин.

ДОКТОРЪТ. ...?

ПРОФЕСОРЪТ. Тръгнала е от Галапагос през 1836 г. с кораба „Бигъл“. Надживяла е единайсет папи и трийсет и петима американски президенти. Видяла е със собствените си очи Октомврийската революция и перестройката!

Мълчание.

ДОКТОРЪТ. Така значи... Хариет не е жена с характеристики на морска костенурка, а морска костенурка, развила антропоморфни качества. Костенурка, която се движи изправена, мисли и общува чрез езика! Да се размина с биологичен архив от такъв порядък? Абсурд!

ПРОФЕСОРЪТ. Биологичен архив значи. Това ли е Хариет за вас? Е, за мен тя е исторически архив, при това лично открит! Тоест мой! Мой!

ДОКТОРЪТ. Тайната на човешкия глас! Мистерията на разума! Животно, способно на свободен избор!

ПРОФЕСОРЪТ. Аз я намерих пръв. Има още много да ми разказва... Стигнали сме едва до 30-те години!

ДОКТОРЪТ. Професоре, време ви е да си ходите. Ако не искате с добро, ще се наложи да повикам охраната.

Посяга към телефона. Професорът го спира.

ПРОФЕСОРЪТ. Докторе, ние с вас имаме обща тайна. Ако някой от двама ни разкрие публично коя е Хариет, моментално ще я налети една паплач без скрупули... зоологически градини, телевизионни канали, американски университети... Нито вие,

нито аз имаме полза от такъв развой на събитията. Ще бъде жалко както за вашата наука, така и за моята. И за медицината, и за историята е важно с вас да се споразумеем.

ДОКТОРЪТ. Да се споразумеем?

ПРОФЕСОРЪТ. Например така: на четно число Хариет да е ваша, на нечетно – моя.

Мълчание. Докторът и Професорът стискат ръце, за да скрепят уговорката си. Затъмнение. Осветление. Ден в кабинета на Професора. Бети гледа Хариет със смесица от отвращение, страх и любопитство.

БЕТИ. Може ли?

ХАРИЕТ. Пипнете, пипнете. Когато се излюпваме, корубата ни е тънка като цигарена хартия, но бързо става толкова корава, че само тигрова акула може да я пробие.

БЕТИ (*гали черупката*). Това е... невероятно. Професорът ми обясни сто пъти, но на мен главата ми не го побира. Защо сте такава, Хариет?

ХАРИЕТ. Еволюирах.

БЕТИ. Но много.

ХАРИЕТ. Средата го наложи.

БЕТИ. Аха, да. Онази теория, че сме дошли от маймуната.

ХАРИЕТ. Не точно. Адаптираме се, за да оцелеем. И така се появяват ивиците на зебрата, торбата на кенгуруто и мустакът на скаридата.

БЕТИ. И какво? Душата не съществува, така ли? И Бог не съществува? И отвъдното?

ХАРИЕТ. Замислете се само: представяте ли си рай за костенурки? Всичко е тук, Бети, и всичко е материя. Важи за вас, за мен и за горкия Херодот. Вселената няма цел. От друга страна, безсмислената материя поражда всяко съществуващо нещо: прасето, маргаритката, понятието за петоъгълник. Какъв е механизмът на този процес? Борбата за живот, в която надделяват по-пригодните.

БЕТИ (*размишлява*). Бихте ли повторили онова с главата? (*Показва, като свива глава между раменете си.*)

Хариет скрива глава в корубата. Бети ръкопляска възторжено.

ХАРИЕТ. Не е кой знае какво. Свивам си врата с движение като обърнато „п“ – надолу, навътре, нагоре. Затварям се като кутия. Хайде, опитайте да пъхнете ръка сега, опитайте де, ха-ха-ха, гъдел ме е, Бети, не е честно, ха-ха-ха...

ПРОФЕСОРЪТ (*влиза в кабинета*). Бети, би ли ни оставила да работим, ако обичаш?

БЕТИ. Тъкмо казвах на Хариет, че може да разчита на мен. (*Към Хариет.*) Хариет, вашата тайна е наша тайна!

Бети излиза. Професорът отваря тефтера си.

ПРОФЕСОРЪТ. (*Чете.*) „...Хари, крайно време е да смениш обстановката“, и се качих на първия влак...“ За къде беше този влак, Хариет?

ХАРИЕТ. Отначало не знаех. Качих се, без да видя къде отива. През прозореца гледах Европа... това, което беше останало от нея. Океан от развалини – най-разумно беше да затворя очи и да се надявам нещо да ми се присъни. Събудих се в най-хубавия сън – Париж, – но веднага, щом слязох на Гар д’Остерлиц, една ръка ме вдигна и ме пхна в торба. „*C’est fini*“⁴, Хари. От войната избяга, от революцията избяга, а сега ще завършиш дните си в нечия тенджера“. Нищо подобно обаче. Оказа се, че съм новият *objet trouvé*⁵ на известен художник авангардист. 1930-а: годината, в която станах произведение на изкуството! Авангардистът ме нашари с четката си във всякакви цветове и залепи върху черупката ми бурканче от мармалад, автомобилна гума, цилиндър...

ПРОФЕСОРЪТ. Автомобилна гума? Колко голяма сте били тогава?

ХАРИЕТ. По онова време вече доста бях наедряла. И така: накачулена с тези вектори ме изложиха на един купон на сюрреалистите под надслов *Maison vivante*⁶, което на френски значи „Жива къща“, заедно с един кон, разчертан на шахматни квадрати, и един гол белгиец, овалян в златист прах. Има снимки от соарето, може да се видят в *Histoire de l’avant-garde*⁷ – кльошавият, който ме целува по носа, е Салвадор Дали. Какви лудешки дни – на екстаз и съзидателен бяс! За първи път се чувствах толкова лека, толкова пъргава. Тежи ли ти тялото – представи си, че си птица. Тези хора ме научиха да се рея с въображението си. Професоре... има ли нещо ново по моя въпрос?

ПРОФЕСОРЪТ. ...?

ХАРИЕТ. Моето пътуване. Галàпагос.

ПРОФЕСОРЪТ. Не съм забравил. Но то не е толкова просто, Хариет. По нормалните пътища няма как да стане. Ослушвам се на черния пазар.

ХАРИЕТ. Таен воаяж! По море или по въздух?

⁴ Край, свършено е (фр.), произношението е *сефини*. – Б. пр.

⁵ Произношението е *обжè трувè*, букв. „намерен предмет“ (арт подход за работа със случайно открити вещи, същото като ready-made на английски). – Б. пр.

⁶ *Мезон вивант*. – Б. пр.

⁷ *Истор дьолавангàрд*. – Б. пр.

ПРОФЕСОРЪТ. Скоро ще мога да ви кажа нещо по-конкретно. Но сега, моля ви, не се разсейвайте. Дайте да се върнем към вашите „людешки дни“ в Париж.

ХАРИЕТ. В Париж се научих да фантазирам. Никога преди това не си бях измисляла. Излягах се по гръб и светът се преобръщаше. Представях си, че съм направена от шампанско. Че краката ми се удължават и ми пониква грива, и препускам през прерията, възседната от индианец. Че махам корубата си и ставам изящна като танцьорка от Мулен руж... *(Излегната по гръб, движи крака в ритъма на канкан.)*

ПРОФЕСОРЪТ. Какво пак, Бети?

БЕТИ. Искях нещо да кажа.

ПРОФЕСОРЪТ. Виж, точно в дванайсет мисис Робинсън трябва да е в болницата. Заповядай тогава и ще си говорим за каквото...

БЕТИ. Просто исках да кажа, че съм много доволна, че Хариет е тук.

ПРОФЕСОРЪТ. Радвам се, че си доволна, Бети.

БЕТИ. Като те видях да се връщаш с нея, отначало се почувствах ужасно. Обаче размислих и сега гледам другояче на нещата.

ПРОФЕСОРЪТ. Чудесно.

БЕТИ. Имам идея. Още не е съвсем оформена, но...

ПРОФЕСОРЪТ. Браво.

БЕТИ. Като ми се изясни, ще ти кажа, Хариет.

ПРОФЕСОРЪТ. Прекрасно. *(Успява да изтика Бети от кабинета.)* И така: годината, в която Хариет Робинсън стана произведение на изкуството...

ХАРИЕТ. То беше сън и трая кратко. Лошото в това да си предмет на изкуството е, че рано или късно някой колекционер полудява по теб и те помъква нанякъде... Точно така се озовах в Берлин, у фрау Шуман, която ме научи да ям кренвирши и ме разхождаше на каишка като кученце. Един злополучен ден видяхме по „Фридрихщрасе“ да слиза огромно човешко множество. Фрау Шуман реши да го последва и не след дълго се оказахме на „Олимпияадион“. Леле, леле, през живота си не бях виждала такова стълпотворение. Думата взе едно мъжле с вид на палячо: „Защо, като сме най-велики, загубихме войната? Защото евреите ни забиха нож в гърба!“. А аз си рекох: „Хората помнят какво всъщност се случи, смешнико, и ей сега ще те освиркат, а ако не спреш да лъжеш, може и да те поступат“. Да, ама не: тълпата го слушаше зяпнала, а когато палячото каза: „Всичко е възможно. Всичко е възможно!“, хиляди, десетки хиляди ръце се изпружиха нагоре и екна вик: „Всичко е възможно!“. Тогава ми просветна, че палячото май е опасен. Но беше твърде късно дори за мен: усетих как гласът му

проникна до най-съкровените ми дълбини, вдигнах преден крак и влях тънкия си костенурчи кръсък в рева на милионите възторжени гърла: „Хайлхитлер! Хайлхитлер!“. Каква неударжима енергия, какъв невероятен подем и нова надежда в сърцето ми на живоотно: „Всичко е възможно!“... Когато си тръгнахме, фрау Шуман също не беше на себе си – повече никога не видях в нея милата дама, която ме купи в Париж. Първи се промени езикът ѝ. Оттам започва всичко, от думите. Това съм го виждала къде ли не: думите постилат пътя на смъртта; думите убиват; думите белязват онзи, който трябва да бъде премахнат: „буржоа“, „комунист“, „евреин“, „фашист“, „терорист“... Езикът на фрау Шуман се промени и една нощ тя излезе на улицата да гори книги. И аз с нея. Аз също хвърлях книги в кладата и беше вълнуващо, пламъците бяха прекрасни и се издигаха до небето. „Дон Кихот“, „Метаморфозата“, „Комунистическият манифест“, „Произходът на видовете“!... Изведнъж се изплаших от собствената си радост и си помислих: „Ако днес горим книги, утре ще горим хора“. И се отдалечих от огъня, сякаш бягах от себе си.

Затъмнение. Светлина. Вечер в болницата. Докторът си слага латексови ръкавици.

ДОКТОРЪТ. Има хора, които се страхуват от бялата престилка, и негодници, които изпитват удоволствие да ги плашат с нея и с инструментите си. Аз не искам да ви плаша, Хариет. Искам да ви е добре с мен. Имам план и вие сте част от него. (*Изследва тялото на Хариет и говори в диктофона си.*) *Geochelone elephantopus*⁸, клас Влечуги, разред Костенурки, подразред Скритошийни, семейство Сухоземни. Притежава типичния заострен рогов клон, но е развила и зъби. Вдлъбнат полов орган, характерен за женските. Тегло: сто и петдесет килограма. Дължина: сто и шейсет сантиметра. Възраст: сто деветдесет и девет години. Хариет, помните ли кога и къде за първи път заехте изправен строеж?

ХАРИЕТ (*в диктофона*). През април 1937-а в едно градче на име Герника. Отидох в Испания, за да се спася от надвисналата катастрофа, но дори не подозирах, че тя се репетира усилено именно там. Въобразявах си, че вече всичко знам за войните, но се заблуждавах: не бях виждала въздушно нападение над мирни граждани. Когато самолетите приближиха, си казах: „Не, неее, няма да го направят. Няма да бомбардират жените и децата“. Но бомбите заваляха. Който можа, побягна. Аз кълнях бавната си походка, която ме обричаше да стана на пепел. От все сърце пожелах да се изправя на два крака и да хукна и аз. И за моя почуда точно това се случи. Усетих кошмарно изопване тук, в слабините, ходилата ми пареха, но страхът ме пришпорваше напред. По пътя се спънах в една мъртва старица, облякох нейните дрехи и продължих, без да поглеждам назад.

Затъмнение. Осветление. В кабинета на Професора.

ХАРИЕТ. След Испания вече не знаех къде да се дяна. Чух, че Швейцария била най-доброто място за укриване, и се насочих право натам. И на кого да попадна? На тези двамата, пристигнали инкогнито. Като ги видях как си гукат, страшно се обърках.

⁸ *Геохелоне елѳантопус* – латинското название на слонската костенурка. – Б. пр.

ПРОФЕСОРЪТ. Хариет, вие сте много интересна и без това. Няма нужда да фантазирате.

ХАРИЕТ. Не фантазирам. Там бях. На една ръка разстояние, така да се каже.

ПРОФЕСОРЪТ. Пактът Хитлер-Сталин е бил договорен от министрите на външните работи на техните страни: Фон Рибентроп и Молотов. Рибентроп го е подписал в Москва от името на своя началник. Не е имало лична среща между Хитлер и Сталин.

ХАРИЕТ. Имало е. Имаше. Бяхме общо седем: те двамата, външните министри, преводачите и аз.

ПРОФЕСОРЪТ. Ще направя фурор на конгреса в Токио!

ХАРИЕТ. Обстановката беше натегната, докато не стана дума за евреите. „Колко имате вие?“ – попита палячото. „Няколко милиона и Троцки“ – отвърна семинаристът. Умряха си от смях. Молотов извади торта с формата на Полша...

ПРОФЕСОРЪТ. Тоест: разговаряли са така открито пред вас?

ХАРИЕТ. Никой не си мери приказките пред една костенурка.

ПРОФЕСОРЪТ. Ама... вие продължавахте ли да сте костенурка? Нали в Герника сте се изправили на крака?

ХАРИЕТ. От Герника насетне бях ту старица, ту костенурка според случая. Прибирах дрехите в корубата си, спусках се на четири крака и ставах костенурка. Изправях се, обличах се и ставах гърбава бабичка. През войната беше опасно да си костенурка, защото хората навсякъде бяха озверели от глад и се нахвърляха на всичко, що се движи. Но понякога беше дори по-опасно да си старица с клонест нос, защото някой можеше да те помисли за еврейка. Да си костенурка беше по-опасно, отколкото да си човек, но да си евреин беше по-опасно, отколкото да си костенурка. Та един ден, както кретах като старица, ме грабнаха и заедно с куп други хора ме набутах в един товарен влак. Добре че веднага се усетих да се хвърля на пода и да си върна облика на костенурка...

Мълчание.

ПРОФЕСОРЪТ. Хайде, Хариет, защо мълчите?

ХАРИЕТ. Предпочитам да прескоча това, което следва.

ПРОФЕСОРЪТ. Нали сме се разбрали, Хариет.

ХАРИЕТ. Никога не бях разказвала живота си на глас. Изведнъж всичко ме връхлита отново: искр̀енето на Дунава на двайсет и осми март, очите на онова красиво момче на Понте Векио... и гнусните неща, които предпочитам да забравя. Сега знам, че който иска да живее, трябва да умее да забравя. Но когато си живял колкото мен, има толкова много

за забравяне. Паметта ми е корава като втора коруба и тегне, тегне. Изведнъж усещам тежестта на всичката смърт, която съм видяла... Нося толкова мъртъвци тук, вътре. (*Мълчание.*) Влакът спря, вратите му се отвориха и ни разделиха на две. Децата, старците и болните ги съблякоха, обръснаха ги и ги подкараха към душовете. Оттам ги извозиха на купчини върху ръчни колички и ги изгориха в едни големи пещи. Всичко – от влака до комина – работеше като добре смазана машина. Аз наблюдавах покачена на една грамада от очила – личните вещи се изземаха и сортираха по вид. И внезапно си дадох сметка, че обещанието на палячото се сбъдва: „Всичко е възможно“.

Затъмнение. Светлина. В болницата. На черната си дъска Докторът е започнал да рисува схема на хипотетичните етапи в еволюцията на Хариет от костенурка до жена.

ДОКТОРЪТ. Кажете „Ауш-виц“.

ХАРИЕТ. Аушвиц.

ДОКТОРЪТ. Кажете „но-мен-кла-тур-чик“.

ХАРИЕТ. Номенклатурчик.

Докторът изучава гърлото на Хариет.

ДОКТОРЪТ (*в диктофона си*). Гласни струни, подобни на маймунските, говорен апарат, сходен с този на петгодишно дете. Хариет, спомняте ли си кога започнахте да говорите?

ХАРИЕТ (*в диктофона*). Първата си дума произнесох на възраст около сто и трийсет години, но три месеца по-късно вече съставях граматично правилни фрази с подлог, сказуемо и допълнение, след година владеех и всички тънкости на преизказното наклонение, а през 1945 г. изрекох първото си изречение в страдателен залог: „Огромна бомба беше хвърлена над малък остров“.

ДОКТОРЪТ. Първата ви дума... Помните ли коя беше?

ХАРИЕТ. Първата ми дума беше „не“.

ДОКТОРЪТ. Помните ли при какви обстоятелства я произнесохте?

ХАРИЕТ. Варшава, август 1942-ра. Три русокоси войничета бяха тръгнали на лов по улиците на гетото. Видях да се задава едно дете. Помислих си: „Не!“ . И мисълта излезе през устата ми: „Н... нн... НЕ!“ . И аз самата се изненадах, като почувствах как думата се изтърколи от ума в устата ми и от устата ми в света: „НЕ!“ . Останалото ръкна навън само: „Ела! Мушни се тук!“ . Скрих детето в корубата си. Германците видяха само една костенурка.

Мълчание. Докторът размишлява.

ДОКТОРЪТ (*в диктофона*). Хипотеза: теменният дял на лявото полукълбо, център на езиковите способности, е два пъти на *k* степен по-сложен, отколкото у една нееволуирала костенурка. За да потвърдим това, ще въведем в мозъка на Хариет ксероксидозен⁹ маркер и със скенера ще проследим прехода му.

Докторът вади спринцовка. Хариет я заболява от убождането, но от ксероксидозата получава красиви разноцветни видения. Затъмнение. Светлина. В кабинета на Професора.

ПРОФЕСОРЪТ. Чувате ли ме? Хей? Хариет?

ХАРИЕТ. ...?

ПРОФЕСОРЪТ. Къде витаете, Хариет? Откакто ходите при този човек, не сте същата. Знаете ли, аз го проучих и работата никак не му е чиста! Вашият доктор е бил на ръба на изключването от Лекарския съюз. Забранено му е да практикува медицина на два континента заради един препарат срещу косопад, който заразявал с варицела... А в училище го наричали „Зловещия Пётрович“.

ХАРИЕТ. Това за препарата го знаех, той ми разказа. Няма късмет човекът.

ПРОФЕСОРЪТ. Добре ли ви е с него? Какво правите там?

ХАРИЕТ. Той ме изследва.

ПРОФЕСОРЪТ. Изследва ви? Как по-точно?

ХАРИЕТ. Всякак. Реже ту едно, ту друго и го слага в бурканчета с етикети.

ПРОФЕСОРЪТ. От вас ли реже?

ХАРИЕТ. Мънички парченца.

ПРОФЕСОРЪТ. А вие – какво? Не ви ли е неприятно да ви причинява това?

ХАРИЕТ. Всъщност жал ми е за него. Той толкова се старае, а е толкова сам, няма си жена като вас. И в крайна сметка все му казвам: „Хайде, докторе, правете каквото смятате за нужно“.

Мълчание.

⁹ Думата е измислена, по образа на съществуващата *пероксидаза*. – Б. пр.

ПРОФЕСОРЪТ. Хариет, вие станяхте много важна за мен. Преобърнахте живота ми. Докторът може да е сам, но и аз не съм несам. Бети няма нищо общо с представата ми за спътница в живота. Какво мислите за любовта, Хариет?

ХАРИЕТ. Същото като Чарли... тактика за оцеляване на вида.

ПРОФЕСОРЪТ. Не една и две стажантки са минали оттук, но това, което изпитвам към теб, не съм изпитвал към никого. Когато те гледам, знам, че пред себе си виждам...
Историята! Знам, че мога да докосна историята с пръсти! (*Докосва я.*) Добре. Берлин, 1945-а. Бременна си, но не знаеш от руснак ли, или от германец.

ХАРИЕТ. Бебето ми се роди мъничко и бледо, но с такава лъчезарна усмивка... Заради него си сложих фамилия – реших, че все някога ще му потрябва, и избрах „Робинсън“ да му дава сила.

ПРОФЕСОРЪТ. Да му дава сила ли?

ХАРИЕТ. Шугар Рей Робинсън, 202 мача, 175 победи, от които 108 с нокаут. Помислих си, че с такава фамилия няма как да не укрепне. Всячески се постарях. Но зимата след войната беше кошмар. (*Дави се от емоция.*) Не си опазих момченцето.

Затъмнение. Светлина. В болницата.

ДОКТОРЪТ. Имали сте малко!

ХАРИЕТ. Имах дете.

ДОКТОРЪТ. Какво беше?

ХАРИЕТ. Много сладко.

ДОКТОРЪТ. Но човешко или животинско?

ХАРИЕТ. На тази възраст почти няма разлика.

ДОКТОРЪТ. Как стана: яйце ли снесохте, или коремът ви се изду?

ХАРИЕТ. Не помня.

ДОКТОРЪТ. Помъчете се да си спомните. Трябва да уточним дали и възпроизводителната ви система е еволюирала, както и ще наследи ли следващото поколение придобитите от вас белези. Дотук ни е известно следното: в размножителния си период вие, костенурките, снасяте наведнъж до деветнайсет яйца в дупка с диаметър двайсет сантиметра...

ХАРИЕТ. И как, казвате, правим това?

ДОКТОРЪТ. Със задните си крака изкопавате достатъчно широка дупка, полагате вътре яйцата и ги заривате с пясък или пръст. (*Изиграва с жестове процеса, за да онагледя какво правят костенурките.*) Заривате ги и оставяте вместо вас да ги „измъти“ слънцето. Малките стават мъжки или женски според инкубационната температура – над 29 градуса се излюпват женски. Ако въобще се излюпят, разбира се, защото голяма част от яйцата стават жертва на чайки, раци и мравки. После пък, като излязат от дупката, е пълно с други опасности: кучета, еноти, игуани. Ето как идват на бял свят костенурките.

ХАРИЕТ. Не, при мен не стана така. Сигурна съм, че не съм си закопавала детето. Не и приживе.

Мълчание. Докторът размишлява.

ДОКТОРЪТ (*в диктофона*). Ще изследваме половия апарат на Хариет, а при следващия ни сеанс ще се опитаме да я чифтосаме с мъжки екземпляр.

Затъмнение. Светлина. В кабинета на Професора.

БЕТИ. Професорът ми каза, че сте имали „отношения“ с мъж.

ХАРИЕТ. Така и не разбрах дали е руснак, или германец.

БЕТИ. Хареса ли ви?

ХАРИЕТ. Не. Но със следващите започна да ми се услажда.

БЕТИ. Със следващите?

ХАРИЕТ. Още с втория – един шотландски парашутист, който се приземи върху мен, – с него се оказа доста различно. Продължаваха да ми харесват мъжките костенурки, естествено, но установих, че хората ми допадат повече. Мъжките. Освен това чувствах, че и за тях е някак си различно, че нещо в мен – нещо земноводно – привлича самците като магнит.

БЕТИ. Когато се сближавате с някой мъж... Казвате ли му, Хариет?

ХАРИЕТ. Какво да му казвам?

БЕТИ. Истината.

ХАРИЕТ. На колко съм години ли? Абсурд.

БЕТИ. Не смятате ли, че има право да знае, като се съешава с животно?

ХАРИЕТ. И човекът е животно. А и ако си кажа, че съм костенурка, може да бие отбой...

БЕТИ. Хариет, вие принципи нямате ли?

ХАРИЕТ. Не много, Бети, не много.

БЕТИ. Аз пък съм изтъкана от принципи и това хич не ми помага в нашето покварено общество, в което всеки гледа себе си. Ето, сега ще видите как професорът ще се върне от Токио с празни ръце – никога нищо не ми носи, никога никакъв знак на внимание. В неделя, като отвори вратата, знаете ли какво ще каже първо? „Смени ли на Херодот водата?“. Той си е такъв. Докторът също е себичен колкото си иска. Симпатична сте ми, Хариет, и ми е жал да гледам как ви тормозят тези двамата. Прехвърлят ви насам-натам като предмет...

ХАРИЕТ. Много възрастни хора живеят така – прехвърлят ги насам-натам като предмети. Защо за мен да е различно?

БЕТИ. Притеснявам се, като ходите по никое време от тук до болницата и от болницата обратно – кварталът е пълен с хулигани, ще стане някоя беля... Струва ми се ужасно несправедливо да живеете по този начин, при положение че заслужавате много повече. А вие заслужавате, Хариет. Мога ли нещо да ви попитам? По женски?

ХАРИЕТ. Разбира се.

БЕТИ. В тези ваши... „земноводни“ моменти, така да се каже... „Срещали“ ли сте се – нали ме разбирате – с някоя знаменитост?

ХАРИЕТ. С Кенеди. На Бранденбургската врата.

БЕТИ. Какъв интересен живот, Хариет!... Знаете ли, мислех си за вас, за вашето бъдеще. Хариет, вие... Може ли на „ти“?

ХАРИЕТ. Може.

БЕТИ. Ще бъда откровена с теб, Хариет. Губиш си времето.

ХАРИЕТ. В смисъл?

БЕТИ. Какво ще кажеш „Нешънъл джиографик“? Филм? Документален, с теб в главната роля?

ХАРИЕТ. Еха-а...

БЕТИ. Ще станеш звезда, мене слушай. Ще се движиш с бодигарди. Имам идея за шоу, даже съм нахвърляла сценария. Нещо весело, занимателно – хората не ходят на театър, за да слушат ужасии. (*Бухва косата на Хариет, пробва да види каква дължина и форма ще ѝ отива най-много.*) Как си с танците, Хариет?

ХАРИЕТ. Цял живот си мечтая да танцувам, но с това бреме на гърба...

БЕТИ. А пееш ли? Тембърът ти е толкова красив... (*Хариет запява.*) Отсега го виждам: „Костенурката на Дарвин“. Хората няма да повярват, че си костенурка, ще си помислят, че си преоблечена актриса, затова в края на спектакъла ще ги пускаме да се качат на сцената и да те пипнат. Срещу заплащане, разбира се. Бъди спокойна, ти за нищо няма да имаш грижа, аз всичко ще организирам, ще ти стана менажер. Виж, приготвила съм договора.

Слага го пред Хариет и ѝ връчва химикалка. Хариет понечва да подпише. Спира се.

ХАРИЕТ. Какво ще рече „изключителни права за петдесет години, които след изтичането им се подновяват автоматично за още петдесет“?

БЕТИ. Ти подпиши и ще ти дообясня.

ХАРИЕТ (*нак посяга и пак се спира*). Ами професорът?

БЕТИ. Какво той?

ХАРИЕТ. Имаме уговорка с него. Аз да му разкажа спомените си, а той да ме върне на Галапагос.

БЕТИ. Хариет... няма да си първата измамена от професора. Знаеш ли, че кандидатурата си за катедрен ръководител той преписа от една португалска студентка? Когато изцеди от тебе всичко, което го интересува, ще ме накара да те сваря на супа. Добре че имаш мен, Хариет, аз ще те спася от тази ужасна къща, в която повече няма да стъпим. Искаш да си идеш на острова, нали? Подпиши договора и аз ще те заведа.

ПРОФЕСОРЪТ. Смени ли водата на Херодот?

БЕТИ. Мислех, че летиш за Токио.

ПРОФЕСОРЪТ. На изхода за самолета изведнъж си казах: какво си тръгнал да търсиш в Токио, при положение че вкъщи си имаш Хариет? (*Вижда договора, зачита се.*) Какво означава това?

Бети дръпва Професора встрани, за да не ги чуе Хариет.

БЕТИ. Означава, че можем да извлечем и някаква по-конкретна полза.

ПРОФЕСОРЪТ. „Можем“? Никъде не виждам моето име.

БЕТИ. Не исках да те занимавам. Бездруго имаш куп ангажименти.

ПРОФЕСОРЪТ. Какво е това „Костенурката на Дарвин“?

БЕТИ. Представление. Театър.

ПРОФЕСОРЪТ. Театър?

БЕТИ. Научнопопулярен мюзикъл. Образователен, за да става и за деца, и за възрастни. Така съм го замислила, че да почва с тебе. Излизаш на сцената в началото и въвеждаш публиката в цялата история. И поемаш щафетата когато Хариет неочаквано заспи. Видим ли, че се одремва – музикален преход и си ти: „Време за любопитни факти“. Може и да им препоръчваш някоя твоя книжка – хората обичат да си купуват по нещо за спомен. Ако Хариет е говорила за Русия например, ти казваш: „Да предположим какво ще стане, ако установим тук комунизма“. И обясняваш на зрителите, но простичко и накратко, без да се разпростираш. Иначе аз тая работа – да събереш куп хора на едно място и да ги отегчиш до смърт – хич не я разбирам...

ПРОФЕСОРЪТ. Няма да позволя да превърнеш Хариет в панаирджийска мечка.

БЕТИ. Ама каква мечка, какви панаири? Говорим за нивото на „Нешънъл джиографик“. Който иска интервю, ще трябва да си плати. Освен това – права върху изображението ѝ, рекламни джунджурии: пластмасови фигурки, плюшени играчки, чаши и подложки за чаши, ключодържатели, калъфчета за телефони... Лепенки, плакати, изтривалки... Но душата на цялото начинание ще е турнето. По цял свят ще дават мило и драго да видят на живо говорещата костенурка!

ПРОФЕСОРЪТ. Нищо не разбираш. Не е важно, че говори. Важно е какво казва. Че е свидетел на двеста години от европейската история! Това е костенурката на Дарвин!

БЕТИ. Не, *ти* не разбираш. Хората няма да гледат на Дарвин ли е, или на Марвин – това, което ги вълнува, е, че животното говори. И престани да ми размахваш пръст като мъж на жена си. Вече не сме съпрузи, а съдружници. До гуша ми дойде от теб и твоите стажантки.

ПРОФЕСОРЪТ. Какво общо имат стажантките?

БЕТИ. Всичко! Трийсет години унижения, които сега ще ми платиш с лихвите. От днес нататък половината от твоето време с Хариет ще бъде за репетиции за моето шоу. И ако се опъваш, ще се обадя на Дружеството за защита на животните и ще им разкажа как се отнасяш с бабката.

Затъмнение. Светлина. В болницата. Докторът свързва главата на Хариет с кабели – на монитор до тях се вижда картина на мозъчната ѝ дейност. По някое време Хариет клюмва.

ДОКТОРЪТ (в диктофона). От малък искам да направя нещо за човечеството. Но неведнъж съм си задавал въпроса: а заслужава ли човечеството? То винаги се е държало неблагодарно с мен. В гимназията съучениците ми ме наричаха Зловещия Бъркович¹⁰. Така и не разбрах: защо Бъркович? Че аз не се казвам така. Вярно, допуснах няколко

¹⁰ Разминаването (зле запомненото Петрович в реплика на Доктора по-рано) е по автор. – Б. пр.

грешки в училищната лаборатория, но в науката трябва да се рискува, нали? Работя по проектите си напук на всичко и срещам само неразбиране. Опитаха се да ме изключат от Лекарския съюз и щяха да успеят, ако председател на Съюза не беше баща ми. Опитаха се да ме изхвърлят от университета и добре че тук се намеси майка ми да попречи – тя е ректор. И като нищо щяха да ми отнемат директорското място в болницата, ако семейството ми не беше застанало зад мен като стена. Как ли не са ме наричали: шарлатанин, баяч, конски доктор. Е, сега ще им покажа аз. Благодарение на теб, Хариет – повече от животно и повече от човек, – благодарение на теб ще разчепкам загадката на битието. Ще разглюбя играчката живот и ще видя как е устроена! Животът отвътре!

ХАРИЕТ (*насън*). Чарли, Чарли, Чар...! (*Събужда се. Изненадва се, че вижда Доктора.*)
Като чух гласа ви в просъница, ми се стори, че съм отново с него, с Чарли.

ДОКТОРЪТ. Значи ви напомням на него! Винаги съм му се възхищавал. И той е мъченик на каузата! Толкова са го хулили и унижавали, а той не се е дал. Какъв беше отблизо?

ХАРИЕТ. Англичанин. Отблизо беше англичанин.

ДОКТОРЪТ. И аз така се чувствам дълбоко в себе си... Де да се бях родил там. В Англия щяха да ме разберат. Колко ми е самотно в тази страна, Хариет, колко изолиран се чувствам. Напомням ви на този изключителен мъж... И на мен ми е хубаво с вас. Всеки път като кажете „довиждане“, всеки път като ви видя да поемате към онази къща... Кажете честно, Хариет, добре ли ви е с тези хора? Не са ли малко странни?

ХАРИЕТ. С мен са много мили.

ДОКТОРЪТ. Имате ли си собствена стая?

ХАРИЕТ. Спя с тях. По средата.

ДОКТОРЪТ. Какво намиращ в тях? Хуманитаристи! Те не могат да видят в теб това, което виждам аз. А аз виждам, че в твоето тяло завършва спорът между еволюционисти и креационисти.

ХАРИЕТ. В моето тяло ли? Как?

ДОКТОРЪТ. Още не знам как, но завършва. Хариет, твоето тяло е средоточие на вселенския смисъл. (*Прегръща я. На монитора се изписва кривата на Гаус.*) Помниш ли кога се самоосъзна за първи път?

ХАРИЕТ. ...?

ДОКТОРЪТ. Кога се осъзна като индивид?

ХАРИЕТ. ...?

Докторът започва да причинява на Хариет засилваща се болка чрез токови удари. Върху монитора се отразяват реакциите ѝ.

ДОКТОРЪТ. Хариет, по скала от 1 до 10 колко те боли сега?

ХАРИЕТ. Три... Седем... Единайсет!

ДОКТОРЪТ. Хариет, помисли за баща си. *(Хариет си спомня, мониторът отразява.)* Хариет, помисли за майка си. *(Хариет си спомня, мониторът отразява.)* Хариет, помисли за детето, което си изгубила.

Мониторът отразява максимално ниво на болката и Хариет губи съзнание. Докторът се уверява, че не е мъртва и излиза от кабинета с разпечатките от мозъчната ѝ дейност. В негово отсъствие Хариет става: принадлежъкът ѝ е бил престорен. Тя се рови из епруветките, хирургичните инструменти, намира диктофона... Включва го.

ДИКТОФОНЪТ. Притежава типичния заострен рогов клюн, но е развила и зъби. Вдлъбнат полов орган, характерен за женските... *(Хариет натиска копче, за да превърти записа напред.)* При положение че земните се хранят главно с червеи, а морските – с мекотели, трябва да се отбележи предпочитанието на Хариет към кренвир... *(Копчето.)* ...кога и къде за първи път заехте изправен стоеж? – През април 1937-а в едно градче на име Герни... *(Копчето.)* ...гато вижда мъжкия, датчиците за сексуална възбуда отчитат 2,7 по скалата на Смълиан... *(Копчето.)* ...на поредица от токови удари с нарастваща сила, с цел да установим прага ѝ на адаптивност... *(Копчето.)* ...разрез в префронталната кора, за да вкараме електрод в хипокампа... *(Копчето.)* ...Защо едни същества живеят по-дълго от други? Смятам да открия тайната на дълголетие и да я продавам на ампули. Не мога да предложа на хората вечността, но някакво отлагане на края – при всички положения. И те ще се избиват да си го купуват. Такива сме ние: не умеем да живеем, но не желаем да умрем... *(Копчето.)* ...генетичен материал, който ще извлечем посредством лумбална пункция... *(Копчето.)* ...Ох, за малко да я изтърва. Всичко отива по дяволите, ако умре, преди да имплантирам... После да става каквото ще. Само на Сейшелите има 152 000 костенурки...

Ужасена, Хариет побягва с малкото си оставащи сили. Затъмнение. Светлина. В кабинета на Професора. Той е на телефона.

БЕТИ. Един и половина! Крадец! Ограбва ти деня!

ПРОФЕСОРЪТ *(захлупва с длан микрофона на слушалката, за да не го чуе Докторът)*. Кълне се, че не е там. Кълне се, че не знае къде е отишла. Кълне се в Хипократ!

БЕТИ. Това е подигравка! Ела да си я приберем! *(Насочва се към вратата и там се засича с изтощената Хариет. Професорът затваря телефона.)* И таз добра!... Нищо ли няма да ѝ кажеш? Закъснява цели два часа, а ти си мълчиш?

ПРОФЕСОРЪТ. Остави ни насаме, Бети. Конското няма да ѝ се размине.

Бети излиза.

ХАРИЕТ (*задъхано*). Прощавайте, професоре, едвам си довлякох черупката. Прав бяхте, на оня човек не му е чиста работата. Няма повече да ходя при него.

ПРОФЕСОРЪТ. Уплаших се, че няма да те видя повече, Хариет. Мила, мила, Хариет...
(*Прегръща я. Мълчание.*) Гданск 1945-а.

ХАРИЕТ. Може ли да прескочим днес? Не съм на себе си.

ПРОФЕСОРЪТ. Нямаме време за мързелуване, Хариет, и без това закъсняхме безобразно.
(*Чете.*) „Така, така, така, такааа... и видях снимка на гигантска димна гъба, която се издига към небето.“

ХАРИЕТ. Стига. Стига!... Не издържах повече. Скрих главата си в черупката и изпаднах в летаргия. А когато се събудих, се оказах у семейство Томашевски – мястото, където бях заспала, вече не беше в Германия, а в Полша, и отгоре на всичкото се намираще във властта на руснаците, които продължаваха да дебнат за врагове на човечеството. Разобличаването на роднини се ценеше особено високо, та всеки от моите Томашевски клеветеше останалите и целият Томашевски род попадна в затвора, а мен ме затвориха в един зверилник. Веднъж папата дойде на посещение в Полша и в негова чест дадох амнистия – само на зверилника де, не и на затвора. Чух после, че някои от нас създавали проблеми. Сигурно са били гладни. Глад град предава – който не иска проблеми, да нахрани гладните. За пореден път се озовах сама и без никаква представа какво да правя с живота си. По телевизията видях, че пращат кучета в Космоса и си помислих, че Космосът би бил идеално разрешение за мен – колкото се може по-далече от това човечество... И тогава се сетих: моето място бе родният ми остров. Ами да! Само дето не бях взела предвид Стената. Опитах се да я обходя, но по някое време се ядосах и за първи път в живота си загубих търпение. Тряснах я с глава и изведнъж – баааааа! – тя взе че падна!

Мълчание.

ПРОФЕСОРЪТ. И после?

ХАРИЕТ. Дотук бях, професоре.

ПРОФЕСОРЪТ. Какво?

ХАРИЕТ. Нямам друго за разказване. Време е за Галàпагос.

ПРОФЕСОРЪТ. Хайде сега, Хариет, историята не приключва през 1989-а!

ХАРИЕТ. Нищо ново не съм виждала оттогава. Все едно и също. Ужас след ужас. Вашата еволюция завършва с препасаните с експлозив терористи!

ПРОФЕСОРЪТ. Не може да не си виждала нищо ново оттогава. Да не би пак да си изпаднала в летаргия?

ХАРИЕТ. Откакто съборих Стената, не съм спирала да опитвам да се върна на моя остров. Дори отидох в полицията и се предадох. „Нямам документи! Изпълнете задължението си, репатрирайте ме. Депортирайте ме на Галáпагос, моля ви. Не желая да оставам!“. Полицайте обаче ме взеха за луда и ме изгониха. Това е животът ми от Стената насам. Всичко ви разказах, професоре. Стигнах до края, изпълних моята част от уговорката. Сега е ваш ред. Върнете ме на моя остров.

ПРОФЕСОРЪТ. За какво ти е нужно това, Хариет? Тук си имаш всичко и държим на теб.

ХАРИЕТ. Колко живот ми остава? Два дни? Два века? Дни или векове – искам да ги изкарам колкото се може по-далеч от вас. От всички животни, които познавам, човекът е най-глупавото и зловредното. Накъдето и да се обърна, виждам само хора, които се държат като животни, и такива, с които се държат като животни. Чарли това не го предвиди. Не предвиди хората да еволюират до чудовища. Дано поне от климатичните промени да мутирате в нещо по-търпимо. Дал си ми думата си. Заведи ме на острова!

ПРОФЕСОРЪТ. Хариет, ти си вече повече човек, отколкото животно, не се заблуждавай. В природата ще бъдеш в опасност. А аз отказвам да те излагам на опасности.

ХАРИЕТ. Значи си ме лъгал? От самото начало?

ПРОФЕСОРЪТ. Хайде малко по-ведро. Знаеш ли какво правя аз, когато ми потънат гемите? Да не мислиш, че като Бети глътвам някое хапче и готово? Нищо подобно. Аз тъгите ги разсейвам с труд. Хайде: Полша, 1989-а. Какво, според теб, е значението на религията за края на режима?

Мълчание.

ХАРИЕТ. Томашевски не ходеха на църква, но никога не си лягаха, без да се помоляттт. Ттомаргхшшевски... Ттомаргхшшшевски...

ПРОФЕСОРЪТ. Какво ти става?

ХАРИЕТ. Боли ме гърлото. Гррр. Боли ме главата. Гррр. И корубата ме боли. Гррр. Всичко ме боли. Мисля, че инволюирам.

ПРОФЕСОРЪТ. Какво?

ХАРИЕТ. Гррр. Чарли допускаше, че не е изключено. Гррр. Обяснил е в една бележка под линия на стррр гррр гррр.

ПРОФЕСОРЪТ. Това шега ли е? Хариет, недей да злоупотребяваш с търпението ми.

ХАРИЕТ. Гррр гррр бррр дррр тррр...

Завива ѝ се свят, рухва на земята, продължава да издава нечленоразделни костенурчи звуци. Бети влита паникьосана.

БЕТИ. Какво ѝ направи?

ПРОФЕСОРЪТ. Казва, че инволюира. Обясни ѝ, Хариет.

ХАРИЕТ. Ррррр... (*Ръфа тетрадата на Професора.*)

БЕТИ. Трябва да повикаме Доктора!

Затъмнение. Светлина. Около „Произходът на видовете“ са се скупчили Докторът, Бети и Професорът. Хариет я няма, но от други части на дома се чуват обезпокоителните шумове от разрушителното ѝ преминаване оттам.

ДОКТОРЪТ. Ето, това е бележката. (*Чете.*) „Експоненциалната еволюция под въздействието на извънредна стимулация е обратима при не по-малко извънредна стимулация.“

БЕТИ. Надъвка пердетата в хола, акварелите в антрето и кувертюрата от майка ми. И не мога да си намеря хапчетата, сигурно ги е омела. (*Поглежда към Професора, сякаш за да му напомни да каже на Доктора нещо, за което са говорили по-рано.*)

ПРОФЕСОРЪТ. Докторе, ние с моята съпруга обсъдихме Хариет и нейното бъдеще. Хариет заслужава, след един толкова дълъг и трънлив път, последните ѝ дни да минат в мир. Нейното благоденствие е единственото, което ни вълнува. Ние смятаме, че сега е редно вие да я поемете.

ДОКТОРЪТ. Щом е в обратна еволюция, за какво ми е притрябвала? Ако това ѝ се случва в момента, дръжте си я вие.

ПРОФЕСОРЪТ. Не ви е срам. Виже докъде я докарахте с вашите електрошокове и скенери. А сега искате да се отървете от нея.

ДОКТОРЪТ. Тоест Хариет страда от моите изследвания, така ли?

ПРОФЕСОРЪТ. Точно така.

ДОКТОРЪТ. Нищо подобно. Вината е изцяло ваша и на вашето травмиращо ровене в отминали събития. *Вие* я убивате.

БЕТИ. Хайде да не спорим пред нея! Да не мислим какво ни дели, а какво ни обединява. А то е, че се разорихме да ѝ купуваме кренвирши. На черния пазар за екзотични животни все още може да си върнем част от парите.

ПРОФЕСОРЪТ. Тежко ми е да я гледам как се мъчи. Дали да не я довършим с един изстрел?

БЕТИ. Никакви изстрели – ще я повредим. А цяла поне можем да я пласираме на някой препаратор...

ДОКТОРЪТ. Права сте. Ще я инжектираме.

ГЛАСЪТ НА ХАРИЕТ (*застрашително*). Rrrrrr...

Бети, Професорът и Докторът се прегръщат уплашени. Застрашителното „rrrrrr“ приближава, докато не се появява и Хариет – в ръцете с торта с две свеещички. Тортата не е нищо особено, но е направена с много грижа от кухненските наличности.

ХАРИЕТ (*nee*). Happy birthday to me, happy birthday to meeee...! (*Затваря очи, намисля си желание, духва свеещичките.*) Двайсет и осми март! Знаех си, че ще забравите, и самичка си подготвих и тържеството, и изненадата. (*Имитира самата себе си.*) „Rrrrr, Ттомашшееевскхх rrrr...“ (*Превива се от смях.*) Нямам връщане назад аз. В еволюцията, имам предвид. (*Реже тортата.*) Бети, ти ще кажеш дали не съм прекалила с канелата. Хайде, професоре, няма да ме обиждате. Нали е вкусна, докторе? Вземете си по още едно парче. Блатът добре ли съм го докарала, Бети? Черешката е за професора. Откачено нещо: двеста годинки! Бабите ми доживяха до триста. Мъжките от родата винаги са били по-кекави, но женските под двеста и петдесет не са падали. Мъчно ми е да ви гледам и да си мисля: „И на този ще му удари часът преди моя“. Мили сте ми, навикът е втора природа, а аз свикнах с вас. И толкова много научих. Докато ви наблюдавах, завърших теорията на Чарли. Теорията на инволюцията: когато стигне до определена точка, човекът започва да се връща в развоя си. Използвахте ме, опитахте се да ме разкъсате. Но за да надвиете една костенурка, трябва да я преобърнете, идиоти, а каква стана тя? Преобърнах ви аз. По съм корава и от трима ви, взети заедно. Какво, коремчето боли ли ви? Сълзят ли ви очичките? Сложила съм ви всичките хапчета на Бети в тортата: за неделната апатия, за петъчната истерия и така – за всеки ден от седмицата. (*Отровата започва да действа. Професорът, Бети и Докторът агонизират от болка и умират. Хариет отваря клетката на Херодот – ще го изяде ли? Не, пуска го на свобода.*) Ами сега, Хариет, за пореден път: какво да правя? Какво да правя отгук нататък, Хариет? Същото, което и досега. Ще се приспособявам.